

O'ZBEKISTON VA YEVROPA ITTIFOQI MUNOSABATLARINING TRANSFORMATSIYASI: IDROK, MANFAAT VA HAMKORLIK AMALIYOTLARI

ТРАНСФОРМАЦИЯ ОТНОШЕНИЙ УЗБЕКИСТАНА И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: ВОСПРИЯТИЕ, ИНТЕРЕСЫ И ПРАКТИКИ СОТРУДНИЧЕСТВА

TRANSFORMATION OF UZBEKISTAN–EUROPEAN UNION RELATIONS: PERCEPTIONS, INTERESTS AND COOPERATION PRACTICES

Asatullayev Eldor Ne'matulla o'g'li

Sayxunobod tumani 36-maktab tarix fani o'qituvchisi

Tel.: +998 91 100 39 79

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi va Yevropa Ittifoqi o'rtasidagi munosabatlarning shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyo siyosati doirasida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Rick Fawn, Karolina Kluczevska va Oleg Korneev tomonidan taklif etilgan “idrok – manfaat – amaliyot” konseptual yondashuviga asosiy e'tibor qaratiladi. O'zbekiston va Yevropa Ittifoqi o'rtasidagi munosabatlar faqat rasmiy diplomatik aloqalar sifatida emas, balki siyosiy muloqot, savdo-iqtisodiy hamkorlik, xavfsizlik, inson huquqlari, taraqqiyot dasturlari, institutsional aloqalar va ko'p tomonlama diplomatik mexanizmlarni o'z ichiga oluvchi murakkab tarixiy jarayon sifatida baholanadi. Shuningdek, Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyo bo'yicha siyosatidagi transformatsiyalar hamda O'zbekiston tashqi siyosatida Yevropa yo'nalishining o'rni va ahamiyati yoritiladi. Tomonlarning bir-biriga nisbatan qarashlari, strategik manfaatlari va hamkorlik amaliyotlaridagi o'zgarishlar ikki tomonlama munosabatlarning yangi bosqichga ko'tarilishiga ta'sir ko'rsatgan muhim omillar sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Yevropa Ittifoqi, Markaziy Osiyo, xalqaro munosabatlar, tashqi siyosat, diplomatiya, idrok, manfaatlar, hamkorlik, mintaqaviy siyosat, strategik sheriklik.

Аннотация. В статье анализируются особенности становления и развития отношений между Республикой Узбекистан и Европейским Союзом в контексте политики ЕС в Центральной Азии. Особое внимание уделяется концептуальному подходу «восприятие – интересы – практики», предложенному Риком Фоуном, Каролиной Ключевской и Олегом Корнеевым. Отношения Узбекистана и Европейского Союза рассматриваются не только как совокупность официальных

дипломатических контактов, но и как сложный исторический процесс, включающий политический диалог, торгово-экономическое сотрудничество, вопросы безопасности, прав человека, программы развития, институциональные связи и многосторонние дипломатические механизмы. Анализируются изменения в политике Европейского Союза в отношении Центральной Азии, а также место и значение европейского направления во внешней политике Узбекистана. Изменение взаимного восприятия, стратегических интересов и практик сотрудничества рассматривается как важный фактор трансформации двусторонних отношений.

Ключевые слова: Узбекистан, Европейский Союз, Центральная Азия, международные отношения, внешняя политика, дипломатия, восприятие, интересы, сотрудничество, региональная политика, стратегическое партнёрство.

Abstract. This article examines the formation and development of relations between the Republic of Uzbekistan and the European Union within the broader framework of the EU's policy towards Central Asia. Particular attention is paid to the conceptual approach of “perceptions – interests – practices” proposed by Rick Fawn, Karolina Kluczevska and Oleg Korneev. Uzbekistan–EU relations are viewed not merely as a set of formal diplomatic contacts but as a complex historical process encompassing political dialogue, trade and economic cooperation, security, human rights, development programmes, institutional interaction and multilateral diplomatic mechanisms. The study also analyses transformations in the European Union's approach towards Central Asia and the growing significance of the European dimension in Uzbekistan's foreign policy. Changes in mutual perceptions, strategic interests and cooperation practices are considered important factors influencing the transformation of bilateral relations.

Keywords: Uzbekistan, European Union, Central Asia, international relations, foreign policy, diplomacy, perceptions, interests, cooperation, regional policy, strategic partnership.

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishganidan so'ng uning tashqi siyosatida xalqaro aloqalarni diversifikatsiya qilish, jahonning yetakchi siyosiy va iqtisodiy markazlari bilan o'zaro manfaatli munosabatlarni shakllantirish muhim vazifalardan biriga aylandi. Ana shunday yo'nalishlardan biri Yevropa davlatlari va Yevropa Ittifoqi bilan aloqalarni rivojlantirish bo'ldi. Yevropa Ittifoqi esa sobiq Sovet Ittifoqining parchalanishidan keyin shakllangan yangi mustaqil Markaziy Osiyo davlatlarini xalqaro siyosatning yangi subyektlari sifatida qabul qilib, mintaqaga nisbatan o'zining siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlikka oid yondashuvlarini ishlab chiqq boshladi.

Shu sababli O‘zbekiston–Yevropa Ittifoqi munosabatlarining rivojlanishini faqat diplomatik aloqalar o‘rnatilgan sana, davlatlararo tashriflar yoki imzolangan hujjatlar ketma-ketligi bilan cheklab o‘rganish mazkur jarayonning murakkabligini to‘liq ochib bera olmaydi. Ikki tomonlama munosabatlar xalqaro vaziyat, Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyoga oid strategik yondashuvlari, O‘zbekistonning tashqi siyosiy ustuvor yo‘nalishlari, xavfsizlik masalalari, iqtisodiy manfaatlar va tomonlarning bir-biriga nisbatan shakllangan qarashlari ta’sirida o‘zgarib borgan.

Rick Fawn, Karolina Kluczevska va Oleg Korneev Yevropa Ittifoqi va Markaziy Osiyo aloqalarini tahlil qilishda an’anaviy “munosabatlar” tushunchasidan ko‘ra kengroq bo‘lgan “o‘zaro ta’sirlar” – interactions kategoriyasidan foydalanishni taklif etadilar. Mualliflarning fikricha, Yevropa Ittifoqi va Markaziy Osiyo davlatlarini yaxlit va o‘zgarmas siyosiy aktorlar sifatida qabul qilish mavjud aloqalarning murakkab tabiatini soddalashtirib yuboradi. Chunki Yevropa Ittifoqining o‘zida Yevropa Komissiyasi, Yevropa Kengashi, Yevropa Parlamenti, tashqi siyosat institutlari, alohida a’zo davlatlar va boshqa tuzilmalar mavjud. Markaziy Osiyoda esa har bir davlatning o‘z tashqi siyosiy strategiyasi, iqtisodiy salohiyati va xalqaro hamkorlikka nisbatan alohida yondashuvi shakllangan [1, 617–638-b.].

Mazkur metodologik yondashuv O‘zbekiston va Yevropa Ittifoqi munosabatlarini tarixiy jihatdan o‘rganishda muhim ilmiy imkoniyatlarni yaratadi. Chunki ikki tomonlama aloqalarning turli davrlarida manfaatlar, ustuvorliklar va hamkorlik vositalari bir xil bo‘lmagan. Mustaqillikning dastlabki yillarida O‘zbekiston uchun Yevropa bilan munosabatlar, avvalo, yangi davlatning xalqaro miqyosda tan olinishi, tashqi siyosiy aloqalarning kengaytirilishi, bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida yangi iqtisodiy sheriklarning jalb etilishi va davlat suverenitetining mustahkamlanishi bilan bog‘liq edi.

Yevropa Ittifoqi nuqtai nazaridan esa 1990-yillarda Markaziy Osiyo, eng avvalo, postsovet transformatsiyasi kechayotgan yangi geosiyosiy makon sifatida baholandi. Yevropa Ittifoqining dastlabki yondashuvida iqtisodiy islohotlarni qo‘llab-quvvatlash, institutsional rivojlanishga ko‘maklashish, bozor munosabatlarining shakllanishi va huquqiy davlat tamoyillarining rivojlanishi kabi masalalar muhim o‘rin egalladi.

Fawn, Kluczevska va Korneev Yevropa Ittifoqi–Markaziy Osiyo munosabatlarini uchta asosiy tushuncha: **idrok, manfaat va amaliyot** asosida tahlil qilishni taklif etadilar. Ushbu uch kategoriyaning birgalikdagi tahlili davlatlar va xalqaro tashkilotlar o‘rtasidagi munosabatlarning rasmiy hujjatlardan tashqari qatlamlarini ham ochib berishga xizmat qiladi.

Birinchidan, **idrok** – perceptions – tomonlarning bir-birini qanday tasavvur qilishi, qanday sherik sifatida ko‘rishi va undan nimalarni kutishi bilan bog‘liq. Markaziy Osiyoda Yevropa Ittifoqi ko‘pincha iqtisodiy rivojlanish, texnologiya, ta’lim, institutsional tajriba va taraqqiyot dasturlarining manbai sifatida idrok etilgan. Shu bilan

birga, Yevropa Ittifoqi mintaqani xavfsizlik, energetika, transport, Afg'oniston bilan bog'liq jarayonlar va kengroq geosiyosiy manfaatlar nuqtai nazaridan ham ko'rib kelgan.

Ikkinchidan, **manfaatlar** davlatlar va institutlar o'rtasidagi aloqalarning asosiy harakatlantiruvchi omillaridan biridir. O'zbekistonning Yevropa yo'nalishidagi manfaatlari xalqaro aloqalarni diversifikatsiya qilish, tashqi savdo bozorlarini kengaytirish, investitsiyalar va ilg'or texnologiyalarni jalb etish, ta'lim va ilmiy aloqalarni rivojlantirish hamda ko'p vektorli tashqi siyosatni amalga oshirish bilan bog'liq bo'ldi.

Yevropa Ittifoqi uchun esa O'zbekiston Markaziy Osiyodagi muhim davlatlardan biri sifatida mintaqaviy xavfsizlik, savdo-iqtisodiy hamkorlik, transport kommunikatsiyalari, Afg'oniston masalasi, energetika va mintaqalararo aloqalar nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi. Shu tariqa, tomonlarning manfaatlari ayrim masalalarda bir-biriga yaqinlashsa, boshqa sohalarida turlicha ustuvorliklar mavjud bo'lishi mumkin.

Uchinchidan, **amaliyot** – practices – siyosiy deklaratsiyalar va strategik maqsadlarning real hayotdagi ko'rinishini anglatadi. Uchrashuvlar, muzokaralar, hukumatlararo va institutsional muloqot, savdo bitimlari, texnik yordam dasturlari, ta'lim loyihalari, chegara xavfsizligi, ekologik tashabbuslar va ekspertlar muloqoti ushbu amaliyotning konkret ko'rinishlaridir.

Mualliflarning mazkur yondashuvi Markaziy Osiyo davlatlari bilan Yevropa Ittifoqining aloqalari bir xil model asosida shakllanmaganligini ham ko'rsatadi. O'zbekiston va Qozog'iston kabi iqtisodiy salohiyati yuqoriroq davlatlarda Yevropa Ittifoqi bilan munosabatlarda savdo, iqtisodiy hamkorlik, investitsiyalar va institutsional bitimlarga katta e'tibor qaratilgan. Qirg'iziston va Tojikiston bilan munosabatlarda esa xalqaro yordam va taraqqiyot dasturlarining roli nisbatan yuqori bo'lgan [1].

Bu holat Markaziy Osiyo mamlakatlarini Yevropa Ittifoqi siyosatining passiv qabul qiluvchilari sifatida baholashning bir tomonlama ekanini ko'rsatadi. Mintaqa davlatlari, jumladan O'zbekiston ham o'z milliy manfaatlari va tashqi siyosiy strategiyalaridan kelib chiqib, Yevropa Ittifoqi taklif etayotgan hamkorlik mexanizmlarini qabul qilish, moslashtirish yoki ayrim hollarda qayta muhokama qilish imkoniga ega siyosiy subyektlardir.

Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyoga nisbatan siyosati ham tarixiy jarayon davomida o'zgardi. 2007-yilda qabul qilingan Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyo bo'yicha strategiyasi mintaqaga nisbatan yanada tizimli yondashuvning shakllanishiga xizmat qildi. Strategiyada xavfsizlik, qonun ustuvorligi, inson huquqlari, ta'lim, iqtisodiy taraqqiyot, energetika va mintaqaviy hamkorlik kabi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratildi.

Mazkur davrda Yevropa Ittifoqining tashqi siyosatida normativ qadriyatlar va pragmatik manfaatlar o'rtasidagi muvozanat masalasi ayniqsa sezilarli bo'ldi. Bir tomondan, Yevropa Ittifoqi demokratiya, inson huquqlari va qonun ustuvorligini tashqi siyosatining muhim qadriyatlari sifatida ilgari surdi. Ikkinchi tomondan, xalqaro terrorizm, Afg'onistondagi vaziyat, noqonuniy migratsiya, transmilliy tahdidlar, energiya va transport masalalari Yevropa Ittifoqini Markaziy Osiyo davlatlari bilan pragmatik hamkorlikni ham rivojlantirishga undadi.

O'zbekiston va Yevropa Ittifoqi munosabatlari ham ana shu umumiy tendensiyalar ta'sirida rivojlandi. Ayrim tarixiy davrlarda siyosiy masalalar ikki tomonlama muloqotning mazmuniga sezilarli ta'sir ko'rsatgan bo'lsa, boshqa bosqichlarda iqtisodiyot, xavfsizlik, ta'lim va texnik hamkorlik kabi yo'nalishlar munosabatlarning barqaror davom etishiga xizmat qildi.

2010-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab O'zbekiston tashqi siyosatida yuz bergan faollashuv Yevropa yo'nalishining ahamiyatiga ham ta'sir ko'rsatdi. O'zbekistonning qo'shni Markaziy Osiyo davlatlari bilan munosabatlarni yaxshilashi, iqtisodiy ochiqlik siyosatini kuchaytirishi, xalqaro tashkilotlar va yetakchi davlatlar bilan muloqotni faollashtirishi Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlik uchun yangi sharoitlar yaratdi.

Yevropa Ittifoqining 2019-yilda qabul qilingan Markaziy Osiyo bo'yicha yangi strategiyasi ham o'zaro munosabatlarda yangi bosqichni ifodaladi. Unda mintaqa mamlakatlarining barqarorligi, farovonligi, o'zaro bog'liqligi va mintaqaviy hamkorligini qo'llab-quvvatlash masalalariga e'tibor kuchaydi. Bu yondashuv Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyoni faqat yordam oluvchi hudud sifatida emas, balki o'z manfaatlarini va salohiyatiga ega xalqaro sherik sifatida ko'rishga intilayotganligini namoyon etdi.

O'zbekiston uchun ham mazkur tendensiya Yevropa Ittifoqi bilan munosabatlarni an'anaviy texnik yordam va siyosiy maslahatlashuvlar doirasidan kengroq mazmunga olib chiqish imkonini berdi. Savdo, investitsiya, transport, ta'lim, ilm-fan, raqamlashtirish va ekologik hamkorlik ikki tomonlama aloqalarning tobora muhim yo'nalishlariga aylanib bordi.

Fawn, Kluczevska va Korneev Yevropa Ittifoqi–Markaziy Osiyo o'zaro aloqalarini turli tahliliy darajalarda ko'rib chiqish zarurligini ham ta'kidlaydilar. Bunday yondashuv O'zbekiston–Yevropa Ittifoqi munosabatlarining tarixiy rivojlanishini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Makro darajada O'zbekiston va Yevropa Ittifoqi o'rtasidagi aloqalarni keng xalqaro tizimdan ajratilgan holda o'rganish mumkin emas. Rossiya, Xitoy, AQSh, Turkiya va boshqa yirik aktorlarning Markaziy Osiyodagi manfaatlarini mintaqaning xalqaro munosabatlariga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlik

O'zbekistonning tashqi siyosatidagi boshqa asosiy yo'nalishlar bilan o'zaro bog'liqlikda shakllanadi.

Mezo darajada Yevropa Ittifoqi institutlari bilan O'zbekistonning vazirliklari, davlat tashkilotlari, parlament institutlari, biznes doiralari, oliy ta'lim muassasalari, ekspertlar va fuqarolik jamiyati tuzilmalari o'rtasidagi aloqalar muhim rol o'ynaydi. Bu esa davlatlararo munosabatlar faqat tashqi ishlar vazirliklari yoki davlat rahbarlari darajasidagi diplomatiyadan iborat emasligini ko'rsatadi.

Mikro darajada esa aniq loyihalar, seminarlar, ekspertlar uchrashuvlari, ta'lim dasturlari, qo'shma tadqiqotlar, texnik ko'mak loyihalari va boshqa kundalik hamkorlik shakllari tomonlarning bir-biri haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi. Xalqaro hamkorlikning ko'plab uzoq muddatli natijalari aynan ana shu darajada yuzaga keladi.

O'zbekiston–Yevropa Ittifoqi munosabatlarining tarixiy evolyutsiyasi shuni ko'rsatadiki, ikki tomonlama aloqalar oddiy chiziqli rivojlanish yo'lidən bormagan. Ularda hamkorlikning kuchayishi, siyosiy qarashlardagi farqlar, manfaatlarning qayta baholanishi va yangi imkoniyatlarning paydo bo'lishi kabi murakkab jarayonlar kuzatilgan. Shu nuqtai nazardan, munosabatlarni faqat “yaqinlashish” yoki “uzoqlashish” kategoriyalari asosida baholash yetarli emas.

Aksincha, har bir tarixiy bosqichda siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlik manfaatlarining qanday nisbatda bo'lgani, O'zbekistonning Yevropa Ittifoqiga va Yevropa Ittifoqining O'zbekistonga nisbatan qarashlari qanday o'zgargani hamda bu o'zgarishlar amaliy hamkorlik mexanizmlarida qanday aks etganini aniqlash muhimdir.

Shuningdek, Fawn, Kluczevska va Korneevning tadqiqoti Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyoga oid siyosatini faqat Bryusselda ishlab chiqilgan strategiyalarning mintaqada amalga oshirilishi sifatida tushunish to'liq emasligini ko'rsatadi. Siyosatni amalga oshirish jarayonida Markaziy Osiyo davlatlari ham faol ishtirok etadi va o'z manfaatlarini ilgari suradi. Shuning uchun Yevropa Ittifoqi va O'zbekiston o'rtasidagi munosabatlarni ikki tomonlama ta'sir va muzokaralarga asoslangan jarayon sifatida ko'rish ilmiy jihatdan muhimdir.

Umuman olganda, O'zbekiston va Yevropa Ittifoqi munosabatlarining rivojlanishi xalqaro tizimdagi o'zgarishlar, Markaziy Osiyoning geosiyosiy ahamiyatining ortib borishi hamda O'zbekiston tashqi siyosatining transformatsiyasi bilan chambarchas bog'liq. Mustaqillikning dastlabki bosqichida institutsional va huquqiy asoslarni yaratish ustuvor bo'lgan bo'lsa, keyingi bosqichlarda siyosiy muloqot, xavfsizlik, savdo-iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot masalalari munosabatlarning asosiy yo'nalishlariga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston–Yevropa Ittifoqi munosabatlarini “idrok – manfaat – amaliyot” konsepsiyasi asosida tahlil qilish ularning tarixiy evolyutsiyasini yanada mukammal tushunishga imkon beradi. Tomonlarning bir-biriga nisbatan qarashlari, o'zgarib borayotgan strategik manfaatlar va bu manfaatlarni ro'yobga

chiqarish uchun qo'llanilgan amaliy mexanizmlar ikki tomonlama munosabatlarning mazmuni va dinamikasini belgilab bergan.

O'zbekiston Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyodagi siyosatining oddiy obyekti emas, balki o'z manfaatlari, tashabbuslari va tashqi siyosiy maqsadlariga ega mustaqil aktor sifatida namoyon bo'ladi. Yevropa Ittifoqining mintaqaga nisbatan yondashuvi ham vaqt o'tishi bilan normativ qadriyatlarni ilgari surishdan tashqari iqtisodiy sheriklik, xavfsizlik, mintaqaviy barqarorlik va o'zaro bog'liqlikni ta'minlash kabi pragmatik yo'nalishlar bilan boyib bordi.

Shu sababli O'zbekiston va Yevropa Ittifoqi munosabatlarining kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarida rasmiy diplomatik tarixni o'rganish bilan cheklanib qolmasdan, ikki tomonning o'zaro idroki, manfaatlar transformatsiyasi, institutsional mexanizmlar va ko'p darajali hamkorlik amaliyotlariga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv O'zbekiston tashqi siyosatining Yevropa yo'nalishini xalqaro munosabatlar tarixi nuqtai nazaridan kompleks ravishda ochib berish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Fawn R., Kluczevska K., Korneev O. EU–Central Asian interactions: perceptions, interests and practices // *Central Asian Survey*. – 2022. – Vol. 41. – No. 4. – P. 617–638. DOI: 10.1080/02634937.2022.2134300.
2. European Union. *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership*. – Brussels, 2007.
3. European Commission, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. *The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership*. – Brussels, 2019.